

ETO: 801.313.5

PROFESSIONAL PAPER

A KISHEGYESI CSALÁDNEVEK JELENTÉSTANI RENDSZERE

VIRÁG GÁBOR

Ady Endre Általános Iskola, Kishegyes

Közlésre elfogadva: 1986. febr.26.

A KISHEGYESI CSALÁDNEVEK JELENTÉSTANI RENDSZERE

Kishegyes családneveinek történetéből negyvenöt évet, az 1851-1895 közötti időszakot vizsgálom. Ez az egyházi anyagkönyvezés utolsó korszaka. 1895 október elsejével kezdik meg az állami anyakönyvezést. Erre a korszakra már a családnevek végérvényesen állandósultak, egy-egy elírás kivül csak az esetleges névmagyarosítások jelentenek újat a névrendszerben. A falu lakossága is állandósult. Lényegében a mai kishegyesi családnevek legtöbbje megtalálható ebben a korszakban.

A családnevek jelentéstani rendszerezését a magyar névtani irodalom alapvető és klasszikus munkái alapján végeztem. Osztályozásomhoz elsősorban KNIEZSA ISTVÁN, A magyar és szlovák családnevek rendszere (Bp.,1965.), BÁLINT SÁNDOR, Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetéknevei (MNYTK. 105.sz.Bp., 1963) és KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa² című művét használtam.

Bármennyire is igyekeztem helyes besorolást végezni, tévedések mégis akadnak, vannak olyan nevek, amelyek más csoportokba is besorolhatók, vagy egyszerre több csoportba is, hiszen a névadásra számtalan történeti, gazdasági, lélektani stb. mozzanat volt hatással. A személy-, helység- és foglalkozásnévből alakult családnevekről könnyen megállapíthatjuk a névadás indítékát: az apa (esetleg az anya neve), a származás helye, a foglalkozás. Más típusoknál – főként a köznevekből származóknál – már nem adhatunk ilyen egyértelmű magyarázatot. A besorolás itt mutatkozik a legönkényesebbnek. A magyarázatot, a besorolást a család történetének ismerete nélkül kellett adnom, illúzió lenne a főleg jobbágyivadékból szabadossá(libertinus) lett családok történetét felderíteni. Ezeknek nincs, soha nem is volt családi levéltáruk. Kizárólag a családnévül szolgáló szó jelentése volt a kiinduló pontom. A tévedés lehetősége itt a legnagyobb, mert az egyértelműnek látszó név több csoportba is besorolható.

Már a tényre többen utaltak, "hogya a sok *Király*, *Császár* nevű családok

ősei sem voltak királyok, császárok, hanem talán dölyfűkkel, uralkodásra hajlamos természetükkel, esetleg vagyonosabb voltukkal érdemelték ki e metaforikus ragadványneveket és örökítették át az utódaikra" (KÁLMÁN BÉLA: XVI. századi jobbágyneveinkhez. MNyj VII, 40-2). "Semmi esetre sem állíthatjuk tehát teljes bizonyossággal egy mai családnévről, hogy az például népi eredetre, méltóságra vagy testi-lelki tulajdonságra utal, hanem csak azt, hogy népre, méltóságra vagy testi-lelki tulajdonságra utaló *alapszóból* alakult. Következésképpen erőltetés és sok tévedés veszélye nélkül nem alkalmazható a névadás indítékán alapuló, lényegében történeti szempontú osztályozás a mai családnévállomány számbavételekor" (B. GERGELY PIROSKA: A kalotaszegi magyar családnévek rendszertani és funkcionális vizsgálata. NytudÉrt. 108.sz.Bp., 1981.57.).

A fentiek figyelembevételével a kishegyesi családnéveket jelentéstanilag az alábbi csoportokba soroltam:

A/ A családnév alapszava személynév

1. puszta személynév
2. -i képzős név
3. -fi-vel összetett név

B/ A családnév alapszava származásra utal

1. településnév
2. tájegység név
3. helyet megjelölő köznév
4. nemzetiséget jelentő népnév

C/ A családnév alapszava köznév

1. foglalkozásnév
2. mesterség eszköze, eredménye
3. társadalmi helyzetet jelölő köznév
4. testi tulajdonság
5. lelki tulajdonság
6. szavajárási szó
7. nem, életkor, családi helyzetet jelölő köznév
8. számnév, ünnepnév és napnév
9. eseménynév
10. állatnév
11. növénynév
12. egyéb főnév és melléknév
13. bizonytalan és ismeretlen eredetű családnév

A/ A családnév alapszava személynév

A személynévi eredetű családnévek minden nyelvben nagy számban fordulnak elő, különösen gyakoriak a sláv nyelvekben.

1. Puszta személynévekből alakult családnévek

Az egyik leggyakoribb családnévtípus az egyszerű apanév (esetleg anyagnév) minden jel nélkül. Állhat teljes alakban, de gyakoribb a becéző forma. Általában a XIV-XVI. században használatos keresztény és ritkábban régi magyar nevek fordulnak elő. Véleményem szerint családnévvé nem a leggyakoribb keresztnévek váltak, hanem a ritka, különleges

nevek. A családnevek között mégis található mai gyakori nevek is. Ezt én azzal magyarázom, hogy a családnevek kialakulásának idején ezek is még a ritkábban használatos nevek közé tartoztak. Például ma egyik leggyakoribb keresztnévük a József, de a XVI-XVII. században még nem szerepelt a 15 leggyakoribb keresztnév között. A XVIII. században már a negyedik lett, ti. használata ebben a században vált kedvelté szinte egész Európában. Hasonló összehasonlítást végezhetnénk más neveknél is. Különösen a szláv nyelvekben nagy az apanévből alakult családnevek száma. Ez viszont nem jelenti azt, hogy viselőik ilyen nemzetiségűek is, hanem azt, hogy családneveik ilyen környezetből származnak, esetleg őseik lehettek e nemzetiségűek.

a/ Az alapszó régi magyar személynév: *Cseke* (eredete vitás)

b/ Az alapszó egyházi keresztnév. A családnevek igen nagy száma tartozik ebbe a csoportba. Az apanév (ritkábban az anya neve is) szolgált megkülönböztetésül, ésczt örökölték az utódok. A családnévrendszer kialakulásakor már elterjedtek a kereszténység mitológiai és mártírológiai nevei, így ezekből lettek – rendszerint a ritka vagy közepes gyakoriságú keresztnevekből – a családnevek.

Magyar: *Ábrahám, Ádám, András, Balázs, Bálint, Benedek, Boldizsár, Dosztán* (Dunstan, szent, remete-hittérítő), *Dömötör, Elek, Fábrián, Fülöp, Gál, Gaudia, Gergely, György, Hubert, Illés, Iván, Izsák, Jónás, Kálmán, Kelemen, László, Lénárd, Lőrincz, Lukács, Margit, Márkus, Marton, Márton, Ozvald, Pál, Péter, Pongrácz, Rókus, Salamon, Sándor, Simon, Urbán, Vincze, Zsótér,*

Szláv: *Milováci* (Milovác), *Szirák;*

Német: *Arnold, Altmann, Ditrich, Eckert, Fridrih, Gab* (Gabb/e), *Gutwein* (Gutwin), *Hermann, Imgrund, Jungabel* (Jung + Abel), *Mattheisz, Wienrich, Wilhelm.*

c/ Az alapszó becenév.

Nagyon gyakoriak a becenevekből alakult családnevek. Gyakoriságuk azzal magyarázható, hogy a becézéssel alakult névváltozat a megkülönböztetés lehetőségét megsokszorozta, ezzel kárpótolta azt a névszegényedést, amit a régi magyar nevek kiszorítása eredményezett. Így a kevés számú keresztény névanyagból a különböző képzők segítségével rendkívül sok lehetőség adódott a megkülönböztetésre.

Magyar: *Balazsa, Bálizs, Barna* (Barnabás), *Barta, Bartus, Bende, Bene, Bensz, Berecz, Bódy, Bolis, Czina* (?Hiacintus – Jácintus), *Ernyes, Csépe, Danyi, Dózsa, Éter* (Eduárd – Eder – Éter), *Fabó, Galló, Galyó, Gazsó, Gere, Goda, Godo* (Gott – kezdetű nevek önállósult becézője) *Gömsik* (Konrád – Köncöl – Göncöl – Gön + -sik szlv. képző), *Gujó* (Gvidó), *Györk, Hári, Homogyi* (Homodeus, Homdeus), *Jakus, Jáni, Janó, Kanyó, Keli* (Kelemen) *Kósa, Lajkó, Lapis, Lóczi, Lucz, Magó, Marcsó, Mátyus, Mogony, Odry* (Udalrich – Odor), *Patócs, Pecze, Petri, Sajó, Samu, Sebők, Sinka, Szerényi* (Serenus), *Uri* (Urbán), *Zsiga;*

Szerbhorvát: *Csörgics, Dévity, Gyurics, Jákity, Kolonics, Kuntity, Lálity, Orsolics, Szupplics* (Supilo), *Zelity;*

Szlovák: A szlovákban – mint általában a szláv nyelvekben a kic-

sinyítésnek, a becézésnek igen nagy szerepe van. A különböző jelentésű képzőket vagy a teljes, vagy a csonkított tőhöz kapcsolják. A csonkított tő rendszerint a név első szótagja, néha azonban más szótag is szolgálhat a becézés alapjául. *Bakurék, Barcsik, Benák, Benkó, Bencsik, Berkecz, Berkes, Blázek, Blazsik, Bolek, Boltik, Burián* (Svaty Jan Svetly – ócs. Burián, Nepomuki Szent János), *Dardos, Dorzsák, Filó, Firány, Fontányi, Franka, Frankó, Frindik, Gálik, Gavlik, Gregus, Gubanics, Gyurák, Gyurján, Hatala, Hatalák, Hirka, Ivicz, Jakobecz, Jánész, Janik, Jankula, Januskó, Jonak, Karna, Kinka, Koplányi, Kostyán, Krizsán, Kubik, Kurin, Kurnyák, Lakos, Latyák, Letó, Malkácsi, Marecskó, Matisa, Matkó, Matuska, Matz, Merta, Micskó, Migaskó, Mihalecz, Mihalek, Mihovecz, Mikustyák, Militz, Mixich, Ondó, Orcsik, Pandek, Papajcsik, Papacsek, Petrás, Potschka, Pribanyecz, Prokesz, Puhalák, Radócz, Salacz, Rubus, Rusák, Simonyik, Szamek, Szanek, Szellák, Szelengyák, Sztójka, Tamankó, Toma, Tomik, Trázsi, Trizskó, Triznya, Turuc, Tuza, Vancsik, Vanka, Vanyur, Vicsik, Vida, Vikor, Vlada, Vonnák, Urányi;*

Német: *Göbel, Hampel, Herl, Kiltz, Kraml(i), Krunkl, Mendler, Morell, Mituschel, Ott, Szauser, Szeitz, Verle.*

2. -i képzős, illetve a szláv -ics vics, valamint a német -er és -ing képzős nevek

A magyar családnevek között aránylag kevés a birtokos képzővel alakult név, inkább a szláv nyelvekre jellemzők az ilyenek.

Magyar: *Balassy, Bellai, Benei, Galyai, Gedei, ?Hallai, Rafai, ?Sajti, ?Utasi;*

Szerbhorvát, illetve szlovák: *Blaskovics, Bolyovcsics, Burgovics, Joánovics, Petrovics, Simonovics, Simovics, Sztójkovics, Sztipánovics;*

Szlovák: *Derkovics, Mihálovics, Matatics, Korbity, Gurbics, Simonics;*

Német: *Hardinger, Wengring.*

3. -fi-vel összetett nevek

A -fi végű patronymicumok igen ritkák. Általában kétféleképpen járul az apanévhez: a teljes keresztnévhez (pogány vagy keresztény) és a becézőnévhez. A vizsgált korszakban csak négy adatot találtam, ezeken is látszik, hogy névmagyarosítás eredményei, bár ezt nem jelzi mindegyiknél az anyakönyv mutatója. Természetesen mindegyik magyar név.

Árpádfi (Fernbach), *Békeffy, Szórfy, Urfi.*

B/ A családnév alapszava származásra utal

A családnevek egyik legősibb és leggyakrabban jelentkező típusa. "Kétségtelen, hogy a családneveket létrehozó feltételek között döntő jelentősége van annak, amely közvetlenül e névtípus szülője: a feudális birtoklásnak. A nemesség körében a nemzetségbirtoknak magánbirtokká válása, a jobbágyság soraiban az úrbéres telek jogának a biztosítása követte meg elsősorban a név állandóságát a birtokló család körében. A birtoklás jogait gyakran éppen azzal látták biztosítottnak, vagy abban is kifejezésre juttatták, hogy a birtokos nevéhez második névelemként annak a helységnek a nevét csatolták, ahol birtokai feküdtek" (B. GERGELY, I.m.61-2). A jobbágyság, költözködései, a különböző népmozgások, az

áttelepülések, a telepítések is hatással voltak e névtípus kialakulására. Valaha ezek a költözőkódések igen szűk körben mozogtak, csak a környező falvakra terjedtek ki, később többszörös áttelepedések nagy távolságokra is történhettek.

1. Településnév

A helynevekből származó kishegyesi családnevek között mai szlovákiai, Duna-Tisza közí, tiszántúli települések, tájegységek nevei találhatóak. Ebből elsősorban a népmozgások irányára következtethetünk. Sok családnév olyan települések nevéből származik, amelyek idők folyamán eltűntek a föld felszínéről, csak a személynevek őrizték meg őket.

A származásra utaló alapszavú családnevek között a legnépesebb csoport a helységnevekből alakult. Két altípusát különböztetem meg.

a/ Képzővel alakultak

A településnévből származó családnevek óriási többsége alakult ilyen módon. Elsősorban a XV-XVI. századi települések nevei is megtalálhatóak, de ezek jórészt névmagyarosítás eredményei.

Magyar: *Acsai, Almási, Bagi, Bányai, Becskei, Belgrádi, Béni, Budai, Bugyi, Csabai, Csáki, Csongrádi, Czetényi, Cziráky, Decsy, Dombi, Doroghi, Egri, Engi, Fajsi, Fenyvesi, Gácsi, Gagyi, Gyetvai, Gyömrői, Győri, Hadadi, Halasi, Hallai, Hári, Házi, Hegyi, Hevesi, Hollósy, Irsai, Jászapáti, Kalacsi, Kátiai, Kecskeméti, Kelecsényi, Kókai, Komáromi, Körmendi, Körmöczi, Kömönödi, Köröskényi, Kőszeghi, Lábadi, Laki, Lendvai, Loczi, Losonczy, Lovászi, Mendei, Mezei, Muzslai, Nagyváty, Névery, Nyírádi, Onodi, Ölvegyi, Paksi, Paróczy, Pataki, Pécsi, Perlaki, Polonyi, Pomozi, Ságbi, Sajti, Surányi, Süli, Szécsényi, Szegedi, Szeghi, Szili, Szombati, Szőgyi, Szőnyi, Szügyi, Tari, Teleki, Terebesi, Terényi, Toldi, Tolmácsi, Turzai, Újvári, Úri, Utasi, Váradi, Vatai, Visontai, Völgyi, Záhonyi, Zsadányi, Zsarnai, Zsidai, Zsolnai;*

Ebbe a csoportba tartoznak, de a helységnévtárakban nem találhatóak az alábbi településnevek: *Földesdi, Újházi, Zöldi.*

Szlovák: *Bajevszki, Brezovszki, Csizovszki, Gubriczki, Komárcsovich, Lechoczki, Ludrovány, Medveczky, Milácski, Oszlászki, Pardoviczki, Peierszki, Punuczki, Rasztovszki, Schozenszki, Siczki, Zahovacz, Zakoczki, Zakubszki, Zavodszki.*

Német: *Brandtner, Eichhinger, Engelsberger, Gerlauer, Gieszinger, Grünfelder, Loch, Maisinger, Malmer, Kem, Ohnhaus, Schöner, Pajzer, Picensaur, Preininger, Stirczinger, Száler, Tirigel, Wieser, Vilfling, Wischa, Witner.*

b/ Képző nélküli nevek

Aránylag igen kevés azon családnevek száma, amelyek képző nélkül alakultak: *Gömör, Prága, Sümeg.*

2. A családnév alapszava tájegység

Ha a telepes távoli faluból költözött az új lakóhelyére, olyan helyről, amelyet a közösség lakói nem ismertek, akkor vidékről, a megyéről, a tájegységről nevezték el (vö. KÁLMÁN, NevVil.2 72).

Magyar: *Baranyai, Baranyi, Erdélyi, Fölföldi (Felföld – Oberland – a Dunántúl és a Duna melléke), Hunyadi, Morvai, Nyitrai, Szatmári, Szalai, Szilágyi;*

Szlovák: *Horák, Hornyák* (hora, felvidéki), *Oravec, Szpisják* (spisiák, szépassági lakos);

Német: *Hess* (hesseni)

3. Az alapszó helyett megjelölő *köznév*

Magyar: *Réti*;

Szlovák: *Skallák* ? (szikla, szirt);

Német: *Blumenstein* ?, *Dobler* (Tal, Waldschulcht, völgy, szurdok), *Gruber* (veremlakó), *Fembach, Hellenreiner, Rigler, Risz* (mocsár), *Scheibe* (Scheibe, Kugel, Walze, Rad határ-dülönév), *Szunamár* (Sonnmare, dülönév, határnév).

4. Az alapszó *nemzetiséget* jelentő név

A lakosság mozgására, vándorlására utalnak a nemzetiségnévből alakult családnévek. Tulajdonképpen a helynevekből alakultakkal rokon típus. Ha ismerjük a névadásvonatkozásait, akkor ezek számtalan körülményre, különböző kapcsolatokra utalnak: a korábbi lakhely népi környezetére, kapcsolatokra, de lehet némelyik ragadványnév is. Erről a problémáról Kálmán Béla a következőket írja: "Vezetékneveink kialakulásának ideje egybeesik a török hatalom balkáni megerősödésével, a megerősített magyar védővonal fokozatos felmorzsolásával és az egyre gyakoribb pusztító török betörésekkel az akkori Magyarország déli megyéibe. Így tehát nem véletlen, hogy a délről fenyegető török veszély elől a keresztény lakosság: szlávok, magyarok, románok vegyesen – egyenként vagy kisebb-nagyobb hullámokban – költöztek a biztonságosabb területekre. Noha nemzetiségi szempontból eleve elég tarka Duna-völgyben mindig lehetséges volt a nemzetiségnévből alakult vezetéknév, talán mégsem pusztá feltevés, hogy a *Tóth, Horváth, Rácz, Oláh* nevének egy részében a török elől menekült egyének és néprétegek tükröződnek. (A *tót* név ebben az időben elsősorban szlavónt jelentett de, így nevezték a szlovákokat is. Szlavónia neve *Tótország* volt). (KÁLMÁN BÉLA: Vezetéknevek és történelem. Névtani Értesítő 1979/1.11.).

Magyar: *Bosnyák, Francia, Horváth, Lengyel, Magyar, Németh, Orosz, Rácz, Szász, Székeli, Tóth, Török*;

Szlovák: *Latincsik* (a szerbek latinoknak nevezték az idegen származású római katolikusokat, Nyr. LCCCVI, 221.), *Polyákovics, Rusznyák, Száskó* (szász) *Wenda* (vend, szlovén);

C/ A családnév alapszava *köznév*

1. A családnéveknek több mint egyharmada alakult köznévből. Ebben az esetben a névadásra számtalan lehetőség van. Az azonos keresztnévet viselők egyik leggyakoribb megnevezési módja a foglalkozásuk neve. A foglalkozásnévből alakult családnéveknek osztálykööttségük van: ezek a családnévek csak mesterségeket űző társadalmi osztályokban – így a jobbágyság és a városi polgárság körében – alakultak ki. Az előbbi két típus, a személynévi eredetű és a származásra utaló családnévek egyaránt kialakultak a jobbágyság és a nemesség körében is. A leggyakoribb foglalkozásnevekből: földműves, paraszt éppenúgy nem keletkezett családnév mint a leggyakoribb apanevekből. Ez a családnévtípus a XI-XVI. századi

társadalmi munkamegosztást tükrözi, de egy-egy vidék gazdasági tevékenységének is hű képe (BENKŐ, RMSz. 19-21; KNIEZSA: i.m. 14; KÁKMÁN: NevVil². 75-76).

a/ Iparos, kézműves mesterségekre utaló nevek

Magyar: *Bába, Bakos, Olajütő, Bognár, Dognár, Faragó, Fazekas, Kádár, Kalapáthy* (? kalafat = kalavat, hajóépítő), *Kerekes, Kolompár* (vas- és rézlemezből edényeket, üstöt készítő, főleg cigány családnév), *Kovács, Lakatos, Mészáros, Molnár, Pintér, Süveges, Szabó, Szűcs, Takács, Üveges, Varga, Varró, Vasas*;

Szerbhorvát: *Kuluncsics* (kulundzija, aranyműves)

Szlovák: *Bednarik, Bennárik* (kádár, bodnár), *Czizmár* (csizmadia), *Kanabé* (cseh Knabe német Knappe, rég. bányász, segéd, tanonc), *Koliszár* (kerekes), *Kollár, Kolláth* (bognár), *Uhlarik* (Szlovák szénégető, uhliár);

Német: *Becker* (pék), *Binder* (kádár, pintér), *Czigler* (téglaégető), *Hevner* (Hafner, fazekas, kályhás), *Kugler* (golyóöntő), *Müller* (molnár), *Schmidt* (kovács), *Schusztler* (cipész), *Steinbeck* (Steinböck, tégláégető), *Tischler* (asztalos).

b/ Pásztorkodásra, állattartásra utalók:

Magyar: *Bacsó* (számadó, juhász), *Bárány, Csordás, Fagyas* (faggyú-esetleg gyertya készítő), *Galambos, Gulyás, Juhász, Kecskés*;

Szlovák: *Brindza* (túrófajta), *Czapp, Czapik* (cap "bakkecske"), *Vollár* (?ökrész);

Német: *Butterer* (vajkészítő), *Hirt* (pásztor), *Scheffer* (Schafer "juhász").

c/ Erdőmunkára, halászatra, vadászatra utalók

Magyar: *Csíkos, Halász*;

Szerbhorvát: *Libár* (?ribar, halász);

d/ Mezőgazdasági foglalkozásra utalók

Magyar: *Buzás, Kertész, Major, Majoros, Szántó*;

Német: *Böhner* (Bohnenbauer, babtermelő), *Gentner* (Gartner, kertész), *Kern* (mag), *Kohl* (Káposzta, káposztatermelő).

e/ Kereskedelemre utalók

Magyar: *Kalmár, Soós, Sörös*;

Német: *Hamhaber* (?zabfelvásárló), *Helfrik* /Helfer + -ik szlovák képző, segéd), *Krém, Krémer* (Kramer, szatócs).

f/ Fuvarozásra, közlekedésre utalók

Magyar: *Kerepes* (kerep, nagyobb vízi jármű), *Kocsis, Szekeres*;

g/ Katonaságra utalók

Magyar: *Dudás, Hajdú, Hadnagy, Hegedűs, Katona, Lovas, Puskás, Sipos, Szakács, Trombitás*;

Német: *Brucker* (hídpénzt szedő, őrtálló).

2. Az alapszó mesterség eszköze, eredménye

Ez a családnévtípus rokonságot mutat az előbbivel, hiszen a megnevezettek mesterségével kapcsolatos tárgyakat, anyagokat, illetve a munka, a foglalkozás eredményét jelölik. E magyarázat mellett természetesen figyelembe kell venni a névadás egyéb indítékait is. Elképzelhető az is, hogy ezek lehettek házjegyek is, amivel a tulajdont megjelölték. Legtöbbszörre a házjegyek monogramok, amit általában a ház út felőli oldalán,

parasztházakon leginkább a bejárati kapu fölé vagy az oromzatra faragják, nemesi házaknál a kapu zárókövén, a vaskapun (sok esetben a családi címerrel együtt) láthatók. Bizonyára akadnak ebben a csoportban eseménynevek, vagy valamilyen tulajdonságra utaló metaforikus nevek is.

Magyar: *Csizma*, *Fütyű* (bicska), *Gajda* (hangszer), *Guba* (durva anyagból való felső kabát), *Kerítés*, *Hermecz* (nyeregheveder, hord- vagy tartószíj a nyergen), *Kerítés*, *Pinczely* (Pinsel ném., ófr. Pincel ecset, pemzli), *Rakoncza* (kocsin, szekéren, szánon a tengelyek, ill. keresztgerendák végére szerelt rúd, melyhez a szekér, szán oldalait támaszadják), *Szekrény*, *Vas*, *Velez* (velesz, ruhaanyag, velencei kelme);

Szlovák: *Csepela* (penge), *Fajka* (pipa), *Chilek* (edényfajta), *Nádoba* (edény);

Német: *Gabel* (villa), *Kolber* (buzogány, furkósbót), *Koller* (bőrmellény, zeke, fehér vértés zubbony, nyakfodor, fodorgallér), *Schiebler* (dugasz, dugó, kallantyú).

3. Az alapszó társadalmi helyzetet, tiszttséget jelölő köznévi

A *Császár*, *Király*, *Nemes* családnév a jobbágyság körében és a polgárság között elsősorban ragadványnév volt, majd állandósult és öröklődött, de megnevezhették velük a méltóságok szolgálatában álló jobbágyakat is. Más nevek (*Bíró*, *Poór*, *Szabados*) valóságalapjában azonban nem kell kételkedni, hiszen az alsóbb osztályokban ezek valóságos tiszttségviselésre, társadalmi helyzetre utaltak.

Magyar: *Bíró*, *Deák*, *Hadnagy* (előljáró, falusi bíró), *Harangozó*, *Ispán*, *Kántor*, *Király*, *Kulcsár*, *Papp*, *Porkoláb* (börtönőr), *Szabados*;

Szlovák; *Novák* (telepes), *Novotni* (telepes), *Pánicsics* (pan, úr), *Soltis* (telepes, új szabad község alapítója, aki bizonyos privilégiumokat és általában örökös bírói tiszttséget kapott), *Szemán* (nemes);

Német: *Altmann* (régii lakó valahol), *Bischoff* (püspök), *Czirkl* (Zirkeler, Nachwachter), *Fürstner* (erdőbirtok tiszttartója), *Gerstenmayer* (tiszttartó), *Hoffschauer* (udvari ellenőr), *Keller* (intéző, gondnok), *Majer* (intéző), *Neumann* (telepes), *Schikentanz* (tánctanár), *Tol* (Toll/e/, vámos).

4. Az alapszó testi tulajdonságra utaló köznévi

A névadás legrégebbi formája, a köznévi alapszavú családneveknek jelentős hányada ebbe a csoportba tartozik. A személynevül adott emberi tulajdonság jellemezte viselőjének valamilyen sajátosságát, illetve azt kívánta, hogy a tulajdonság időződjön fel a viselőjében. Ezek a nevek a legkülönbözőbb testi tulajdonságokat fejeztek ki: a haj, a bőr színét, annak göndörségét, testi fogyatékossgát, termetet stb.

Magyar: *Baglyas* (baglyos, pettyes), *Balogh*, *Birgés* (rühes), *Bussa* (nagyfejű), *Csóré* (csupasz, meztelen, bajúszatlan), *Csőr*, *Deli*, *Fehér*, *Fekete*, *Fodor*, *Füstös*, *Hajas*, *Kajla* (görbe), *Keszeg* (esetlen, görbe), *Kiss*, *Kormos*, *Nagy*, *Rövid*, *Süli* ?(süly, különféle, keléssel, váladékos duzzanattal járó betegségek neve /aranyér, árpa a szemhéjon, polip, vérbaj, skorbut; szitokszó/), *Szép*, *Szőke*, *Vastag*, *Vörös*;

Szlovák: *Bélik* (fehér), *Csemik*, *Csemus* (fekete), *Cservenák* (vörös), *Drobnyik* (apró, kicsiny), *Holik* (csupasz, kopasz), *Kucserka* (göndör),

Kratok (rövid), *Odrobina* (apró), *Pazarék*, *Pazavér* (kiskörmű), *Rasztik* (rühes), *Rapcsány* (himlőhelyes), *Uhor* (pórsenéses), *Viszoki* (magas);

Német: *Róth* (vörös), *Schen*, *Schöner* (schön, szép), *Schwartz* (fekete), *Schram* (forradásos);

Latin: *Czékus* (caecus, vak).

5. Az alapszó lelki tulajdonságára vonatkozó köznévi

Magyar: *Békés* (lehet származásra utaló név is), *Bugris*, *Eszes*, *Jámbor*, *Keszeg* (félszeg), *Pajkos*, *Pogány*, *Szökő*, *Vigh*, *Vitéz*;

Szerbhorvát: *Gancsár*, *Kancsár* (buja);

Szlovák: *Dobra* (jó), *Klaczek* (kamasz, faragatlan fickó), *Kalmár* (hazug, csaló, szemfényvesztő), *Szjaszni* (stiasny "boldog", de lehet apanév is: Bódog, Félix), *Hubacska* (huby, száj), *Kokréhel* (kokrhati, kukorékolni, kukorékoló);

Német: *Greiner* (civakodó, perelkedő), *Klem* (tartózkodó, de lehet apanévből is Clemens), *Saur* (savanyú, kesernyés), *Schen*, *Schöner* (finom), *Schleich* (alattomoskodó), *Schreck* (ijedt, rémült), *Schröck* (ua.), *Szelinger* (jómodorú), *Szorgh* (Sorge, gondterhelt).

6. Szavajárási nevek

Vanak olyan családnevek, melyek egy-egy ember gyakran használt és jellegzetes szólásmódjából, beszédfordulatából alakultak. A népi humor csinált belőlük családnevet.

Magyar: *Mondom*.

7. Nemre, életkorra, családi helyzetre vonatkozó alapszavú nevek

Szerbhorvát: *Fratricsevics* (testvér);

Szlovák: *Zetkó* (zet, vő);

Német: *Guttgesell* (jóbarát), *Jung* (ifjú).

8. Az alapszó napnév, ünnepnév, számnév

Ha valaki jeles napon, ünnepen született, akkor ez szolgált a megnevezés alapjául, de lehetnek ragadványnévből alakultak is: *Pintek*, *Szerda*.

9. Az alapszó történelmi eseménynév

Bujdosó, *Kuruc*, *Lábadi* (J. Labadie, francia quiesztikus rajongó követői a "labadisták", akik kolostori életet éltek vagyonszövetségben).

10. Az alapszó állatnév

Az állatokról történő megnevezés gyökereit a primitív névadásban kell keresnünk. A korábbi egyelemű névrendszerben ismertek és gyakoriak voltak a metaforikusan használt állatnevek. A névadó szerette volna, ha az illetőnek az állathoz hasonló tulajdonságai lettek volna, de vannak közöttük olyanok is, amelyek ragadványnevek lehettek. Talán a házjegyekként használt állatokról is nevezhettek meg tulajdonost.

Magyar: *Bagó*, *Csőke* (madárfajta), *Farkas*, *Mackó*, *Madár*, *Szarka*, *Pelle* (cickány), *Veréb*;

Szlovák: *Huszka* (hus, lúd), *Karasz* (?kárász), *Krutelik* (krt, vakond), *Szluka* (sluka, szalonka), *Szokola*, *Szokolovics* (sólyom), *Vranka* (varjú);

Német: *Biber* (Biber, hód), *Gájer* (Geier, keselyű), *Hahn* (kakas), *Leml* (Lemml, Lamml, bárány), *Rind* (marha).

Kárpátukrán: *Gogolyák* (kacsa?).

11. Az alapszó növénynév

Ezek a nevek valószínűleg a foglalkozással kapcsolatos növényt termesztők, árusító kereskedők neveként tüntettek fel, de lehet közöttük bóknév, sőt házjegynév is.

Magyar: *Hajagos* (hályogfa, zsidócserezsnye), *Konkoly*, *Liliom*, *Mák*, *Maronka* (őszi aranyvirág), *Sáfrán*, *Rózsa*, *Torna*, *Virágh*;

Szlovák: *Zelenka* (körtefajta);

Német: *Szauerborn* (Saucerdorn, sóska, borbolya).

12. *Egyéb főnév és melléknév*

Egyes családnevek csak szófajonként sorolhatók be. Néhol ugyan sejtethők az elnevezés indítékai, s ezek más típusokba is beesorolhatók lennének, de csekély számuk miatt nem érdemes belőlük külön kategóriát alakítani.

Magyar: *Hajnal*, *Harmath*, *Ország*, *Sétáló*, *Szél*;

Szlovák: *Prohászka* (sétáló), *Varmuzsa* (kásás élelem);

Német: *Mai* (Mai, May, május).

13. *Bizonytalan* a családnév jelentése

Sok olyan családnév van, amelynek eredeti jelentést, sőt szófaját, néha eredetét is nehéz eldönteni. Vannak közöttük olyanok is, amelyek elírás következményei. Ezek többnyire csak egyszer fordulnak elő, ami még jobban nehezíti az esetleges eredeti alak kiderítését. A bejegyző az idegenül hangzó nevet csak megközelítően érthette, ezért a sok elírás. A nevek nemzeti származása alapján sorolom be az e csoportba tartozókat, itt a családnevek képzői igazítottak el, bár ezek sem minden esetben szolgáltak szilárd alapul.

Szlovák: *Bajszár*, *Bircsűr*, *Csop*, *Csupka*, *Fárbás*, *Napik*, *Toizán*, *Zaják*;

Német: *Baschawerk*, *Kaepfler*, *Kempel*, *Schoflocher*, *Wagenblatt*;

Olasz: *Odeschalci*;

Bizonytalan: *Ágnyeli* (Angelli ?), *Bibe*, *Gazafi*, *Durvay*.

REZIME

Semantički sistem prezimena u Malom Idjošu

Autor se bavi sistematizacijom prezimena u Malom Idjošu iz perioda 1851–1895 na osnovu njihovog značenja. U glavnim semantičkim grupama prezimena (a. koje su nastala od ličnih imena, b. koja upućuju na poreklo, c. koja su se razvila iz zajedničkih imenica) pored madjarskih našao je dosta slovenska (pre svega slovačka) i nemačka imena.

RESÜMEE**Das semantische System der Familiennamen in Kishegyes**

Die Familiennamen (aus der Periode von 1851–1895) wurden im Rahmen dieser Arbeit auf Grund ihrer Bedeutung systematisiert. Es wurden drei semantische Gruppen ausgesondert (a. solche, die aus Eigennamen entstanden sind, b. solche, die auf ihre Herkunft zurückweisen, c. eine Gruppe, die aus Gattungsnamen entwickelt worden sind). Neben den ungarischen, gibt es eine bedeutende Anzahl von slawischen (vor allem slowakischen) und deutschen Namen.